

У контексті парадигмального дискурсу визначаються система цілей, завдань, принципів, методів та цінностей, розвиток й функціонування яких спрямовується відповідно до сутнісних характеристик соціальної роботи й професійно-ціннісної орієнтації майбутнього соціального працівника.

Крім цього, завдяки парадигмальному підходу до системного вивчення стану соціальної роботи як науки, соціальної роботи як професійної діяльності можливо оцінити перспективи існуючих теорій та практичних моделей соціальної роботи, їх взаємозв'язок і взаємовплив. Так, зарубіжний досвід упровадження основних ідей парадигм сучасної соціальної роботи дає нам можливість співвідносити їх спроможність впливати на практичну соціальну роботу.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи вважається доцільним існування наступних парадигм соціальної роботи [5], що впливатимуть на теоретичне обґрунтування практичної соціальної роботи:

- парадигми соціальної роботи, що характеризуються як професійноорієнтовані;
- парадигми соціальної роботи, що вважаються клієнтоорієнтованими;
- парадигми соціальної роботи, що характеризують систему взаємодій фахівця та клієнта.
- парадигми соціальної роботи, що характеризують систему змін [5].

Специфіка соціальної роботи спрямовує пошук теоретичних засад у напрямку визначення суттєвого місця соціальної роботи як науки серед інших суспільних наук та взаємодії з ними. Постають труднощі становлення соціальної роботи та проблеми визначення її статусу та ідентифікації, яка пояснювала б здатність до створення власної теорії або можливість переосмислення та адаптування теорій, що виникли за її межами.

Таким чином, у поліпарадигмальному просторі соціальної роботи зберігається варіативність теоретичного обґрунтування практичної соціальної роботи, оскільки проблема парадигми соціальної роботи як науки та соціальної роботи як практичної діяльності не набула достатнього теоретичного обґрунтування та залишається недостатньо вивченою.

Список використаних джерел

1. Бех В. П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : монографія / В. П. Бех, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.
2. Савельчук І. Б. Методологічні орієнтири сучасної соціальної роботи // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. Науково-методичний журнал. №1-2. К., 2016. С. 36 - 44.
3. Савельчук І. Б. Сутнісні й змістові характеристики становлення теорії та практики соціальної роботи. // *Social Work & Education*. 2020. Vol. 7. No. 4. Ternopil Aberdeen, pp. 436 - 451. DOI: 10.25128/2520- 6230.20.4.3.
4. Pincus A, Minahan A. *Social Work Practice: Model and Method*. Itasca, Ill: F.E.Peacock. – 1973.

Таран В. О.,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний Університет «Запорізька Політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ВИМІР ГІБРИДНОСТІ

Динаміка і ускладнення соціальних процесів, що набуває особливої гостроти на сучасному етапі світового розвитку, зумовлюють пошуки найбільш адекватного даним тенденціям наукового категоріального апарату. Одним із нових понять, що заслуговують на увагу, слід вважати поняття «гібридність», трансформація змісту якого у бік все більшої соціалізації цілком відповідає проблемному полю сучасної науки – природничої, техніко-технологічної, військової,

економічної, інформаційної, всього комплексу соціогуманітарної, використовуючись, у тому числі, при аналізі різноманітних соціальних явищ і процесів як глобального характеру, так і національного масштабу. Це прямо стосується й України як країни перехідного типу, що значною мірою обумовлюється особливостями її історичного минулого, постколоніальним, посттоталітарним, постгеноцидним статусом, олігархічною формою державного управління, сучасною внутрішньою системною невизначеністю і відсутністю чітких позицій у світових геополітичних процесах. Тому з усією очевидністю гібридність пронизує практично всі складові її національно-державного буття – економічну, військово-політичну, інформаційну, законодавчо-правову, релігійну, духовно-культурну, світоглядно-ціннісну тощо, що стало предметом окремих численних досліджень. Разом з тим, знайшовши відображення в роботах багатьох сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема таких як Р. Нокс, М. Брун, Дж. Мартін-Барберо, В. Мігноло, Іха-ба Хассан, Р. Барт, Ж.-Ф. Ліотар, Р. Пенроуз, П. Гілрой, Х. Бхабха, П. Вербнер, Д. Перкінс, Ф. ван Каппен, Р. Марутян, Л. Волошина, А. Дорошкевич, В. Горбулін та інших, проблема гібридності не тільки не вичерпала себе, а, навпаки, стала відкривати все нові аспекти своєї сутності, починаючи від глибинних внутрішніх механізмів зародження, структурної організації і закінчуючи особливостями функціонування, розмаїттям форм, спрямованістю розвитку тощо, що обумовлює потребу в її подальшій концептуалізації і підняття на рівень науково-методологічного осмислення.

Поняття «гібридність» (від лат.: hybrida – помісь) має біологічне коріння і спочатку розумілося як результат природного або штучного схрещування генетично відмінних форм. Згодом цей термін набуває все більш універсального характеру, розповсюджуючись як на природні, так і соціальні об'єкти. На соціальному ж рівні він активно вживається при дослідженні максимально широкого кола проблем, що торкаються практично усіх рівнів і форм соціальних зв'язків і взаємовідносин. При цьому сам процес мінливості і динамічності різноманітних процесів і явищ визначається поняттям «гібридизація».

Теоретичне обґрунтування об'єктивного характеру процесу гібридизації, яке має давню історію, знайшло продовження в сучасних дослідженнях, що здійснюються переважно на стику наук. Вони значно розширюють наші уявлення про механізми такого процесу і показують, що універсальні взаємозв'язки, взаємовпливи, взаємопроникнення і взаємообумовленість різноманітних систем здійснюються не тільки в межах їх власної структурної організації чи в межах конкретної форми чи рівня організації матеріального світу, але й між системами різних рівнів організації універсуму в цілому. А це дає можливість краще зрозуміти роль гібридності у соціальних процесах та тенденції розвитку сучасного локального та глобального світу.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок, які представляють інтерес саме у даному контексті, достатньо послатися на декілька. Перш за все, це нова теорія світобачення – синергетика (від грец. synergeja – співдія), яка посіла особливе місце у світлі становлення постнекласичної картини світу з її ідеями плюралізму та діалогізму. Створена німецьким вченим Г. Хакеном [5] у другій половині ХХ століття, вона відома і під іншими назвами – теорія динамічного хаосу в США (М. Фейгнбаум), теорія дисипативних систем у франкомовних країнах (І. Пригожин), «теорія самоорганізації» у вітчизняній літературі, які, проте, не тільки не суперечать основному спрямуванню нової науки – дослідженню процесів самоорганізації явищ через використання методів нелінійної термодинаміки, але й суттєво доповнюють певні її положення. Незважаючи на те, що синергетика зароджувалася в надрах квантової механіки, термодинаміки, фізики нерівноважних станів і теорії динамічних систем, вона вважається міждисциплінарною наукою, а предмет її інтересів сягає макроскопічних процесів і багаторівневих координацій, зачіпаючи різноманітні галузі природничого і соціального пізнання, у тому числі й сферу мережного інформаційного простору. Більше того, синергетика стирає непереборні грані між фізичними і хімічними процесами, з одного боку, та біологічними і соціальними – з другого.

В центрі уваги синергетики – функціонування об'єктів як відкритих систем. Оскільки відкрита система – це система, що обмінюється речовиною, енергією й інформацією з

навколишнім середовищем, вона є мінливою і динамічною. Подібна нестійкість системи передбачає втрату нею під впливом навколишнього середовища чи взаємодії з іншою/іншими системою/системами якісних характеристик свого попереднього стану і набуття нового якісного стану. Останнє обумовлює безкінечний процес «боротьби» між двома її станами – рівноважним і нерівноважним – дисипативним, пов'язаним з приростом ентропії (мірою складності, хаотичності, невизначеності). Нерівновага, у свою чергу, здатна знову перейти до рівноваги як нового стаціонарного стану системи. Отже, кожний новий стаціонарний стан як прояв чергового етапу самоорганізації системи, представляє собою її нову якість, набуту в результаті взаємообміну з навколишнім середовищем, і може розглядатися як певна форма гібридності. Причому у такій гібридності через поступове внутрішнє структурування, що забезпечує тотожність її як об'єкта самому собі, відбувається трансформація її попереднього динамічного «хаотичного стану», або динамічного хаосу (М. Фейгнбаум) у «порядок», який, у свою чергу, виступає передумовою до наступного ланцюга перетворень від стану хаосу до порядку і т.д. Гібрид може розглядатися і як черговий етап, або точка біфуркації, у розвитку системи.

Проблема динаміки процесу гібридизації тісно пов'язана з історичним процесом розвитку суспільства, її універсалізацією в умовах сучасних глобалізаційних процесів, впливом на всі сфери суспільного життя. Її теоретичне обґрунтування знайшло відображення в концепціях інформаційного суспільства, засадничих позиціях представників постмодернізму та постпостмодернізму, який, у свою чергу, знаходить прояв у ряді теоретичних проектів – перформатизмі Р. Ешельмана, гіпермодернізмі Ж.Ліповецькі, автономодернізмі Р. Семюелса, діджімодерну А. Кірбі, метамодернізмі Т. Вермюлена і Р. ван ден Аккера, реновалізмі Д. Тодда, космодернізмі К. Морару, акселераціонізмі Н. Срничека і Н. Ланда та ін. Всі ці концепції прямо, або опосередковано розглядають гібридність як одну із визначальних рис сучасного суспільства і культури, яка як «монструозна, надзвичайно пластична істота, здатна підтримувати свій метаболізм у чому завгодно і поглинати все, з чим стикається» [2]. При цьому просторова зона її (гібридності) розповсюдження постійно розширюється через залучення нових пластів інформації. Так, постпостмодернізм активно оперує такими поняттями, як «віртуальна реальність» та «гіперреальність», які стають базовими при аналізі досліджуваних його представниками проблем.

Разом з тим в умовах глобалізації все більшої гостроти набуває проблема взаємовідносин і взаємовпливу людського життя в його біо-психо-техно-соціальної цілісності з природним середовищем, що призводить до формування нової якості універсуму. Одним із важливих аспектів даної проблеми є проблема посилення ролі суб'єктивного фактору – свідомої діяльності людей, які інтенсифікують гібридизацію не тільки соціальних, але й природних процесів через застосування досягнень науки і технологій. Так, через використання генної інженерії і біотехнології стає все більш розповсюдженою практика штучного генного обміну між сортами і видами, котрі у природних умовах були б неможливі. Долання природних міжвидових бар'єрів за допомогою агресивних векторів генного переносу здатне сприяти появі на світ нових трансгенних рослин і тварин (патогенів). З іншого боку, комерціалізація процесу виготовлення і розповсюдження продуктів трансгенного походження, у тому числі й генетично модифікованих продуктів харчування, може призвести й до негативних результатів. Це не тільки можливі неочікувані наслідки для біологічної природи самої людини, але й здатність зруйнувати традиційні способи виробництва і суспільноорієнтовані способи праці, що тягне за собою нівелювання особливостей і продуктивну конкуренцію між органічним та хіміко-технологічним, біо-технологічним і генно-технологічним сільським господарством (з відповідними галузями наук) та призводить до деформації соціальної структури суспільства і укладу його життя, негативно впливаючи врешті-решт і на політичну сферу життя суспільства в цілому. Подібна суперечливість зазначених процесів актуалізує необхідність створення і реалізації концепції сталого глобального суспільства, здатного гармонізувати такі суперечності.

Подібна модель орієнтована на досягнення оптимального балансу між трьома складовими розвитку – економічною, соціальною та екологічною. При цьому гібридизація активно охоплює як кожен із зазначених складових, так і міжскладові зв'язки з усіма специфічними особливостями дії гібридизаційного механізму, ретельно описаного в межах вже згаданого вище синергетичного підходу. Реалізація «глобальних цілей» такого розвитку передбачає не тільки оптимізацію і взаємозв'язок економічного зростання, соціальної інтеграції і захисту навколишнього середовища, але й взаємоузгодженість міжнародних і національних програм в галузях економіки, політики, права, технології, науки, освіти, моралі тощо, що означає утвердження нової гібридизованої моделі світового цивілізаційного устрою. Стратегія такого розвитку була зафіксована в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 2015 року [3], що знайшло відображення в законодавчій базі України у 2019 році і підтвердило готовність країни до переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку [4].

Певною мірою стратегія сталого глобального суспільства передбачає часткову реалізацію принципів коеволюції – концепції, яка ґрунтується на ідеях В. І. Вернадського про геологічну роль людини і людства щодо переходу біосфери в стадію ноосфери і означає процес сумісного розвитку біосфери і людського суспільства [1]. Вона передбачає оптимальне співвідношення інтересів людини і решти всієї біосфери, уникнувши при цьому двох крайнощів: прагнення до повного панування людини над природою і плазування перед нею. Згідно з принципом коеволюції, людство, для того, щоб забезпечити своє майбутнє, повинне не тільки змінювати біосферу, пристосовувавши її до своїх потреб, але і змінюватися самому, пристосовуючись до об'єктивних вимог природи, що передбачає постійне розширення і удосконалення взаємозв'язків між людиною і оточуючим середовищем. Подібні ідеї знайшли продовження в концепції мітозу біосфер, що була сформована співробітниками Міжнародного інституту екотехніки під керівництвом М. Нельсона і займалася розробками штучних біосфер малого масштабу із заданими якостями. Цю школу можна розглядати як французьку лінію розвитку вчення про ноосферу, представлену Е. Леруа і П. Т. де Шарденом. Прибічники цієї школи виступають за гармонійний синтез біосфери і техносфери з метою формування ноосфери. Під техносферою вони розуміють «глобатех» – тип нової культури, експансія якої можлива не тільки в межах земної кулі, а й у Космосі. Саме тому ноосфера в такому розумінні стає важливим фактором еволюції Всесвіту, розширюючи зону міжсистемного взаємообміну, що виводить нас на новий рівень процесу гібридизації.

Отже, виходячи із вищенаведеного, можна зазначити, що гібридність є універсальною властивістю сучасного глобалізованого світу, яка обумовлюється розширенням і ускладненням його системних елементів, а також інтенсифікацією їх взаємовідносин і взаємовпливів, що призводить до безперервного формування все нових якісних утворень як складових якісно нового і мінливого універсуму. На науково-теоретичному рівні гібридність представляє собою здатність синтезувати досягнення в різних галузях знань для отримання більш адекватних уявлень про найбільш складні процеси, які охоплюють як прості однорівневі, так і складні багаторівневі об'єкти. В методологічному плані гібридність може розглядатися як один із принципів у формуванні сучасної наукової парадигми, що має універсальний характер. Саме у такому парадигмально-методологічному значенні принцип гібридності дозволяє розширити сукупність вихідних світоглядних принципів, які лежать в основі аналітично-дослідницької роботи, пов'язаної з реалізацією професійних потреб і професійної діяльності соціального суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Кудря О. В. Принцип коеволюції в контексті ноосферної концепції В. Вернадського / О. В. Кудря // Філософські обрії. 2010. № 23. С. 110 - 123.
2. Павлов А. Постмодерністський ген: являється ли посткапіталізм постмодернізмом? URL : http://logosjournal.ru/arch/106/Logos%202-2019_Press-7-30.pdf.

3. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року №70/1. DOI : https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/Agenda2030_UA.pdf.

4. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». DOI : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

5. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен // Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. URL :<http://booksshare.net/books/physics/haken-g/1985/files/sinergetikaierarhiineustoychivostey1985.pdf>

Чепурна Г. Л.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри креативних індустрій та соціальних інновацій
Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НАРАТИВНОГО ПІДХОДУ В ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кризові явища українського суспільства породжують непередбачувані ситуації соціальної роботи. Як діяти соціальному працівникові, якщо ситуація клієнта настільки складна, унікальна, що не підлягає «правилам»? Як працювати з клієнтом так, аби він не став залежним від соціальної допомоги, а навпаки ствердився у своїй авторській позиції життя? На ці питання намагаються дати відповіді представники нарративного підходу – одного з найзмістовніших та найперспективніших напрямів соціогуманітарної науки постнекласичного періоду.

Наративний підхід («оповідна» від англ. «narrative» історія, оповідання) – це напрям в психології, консультуванні, соціальній роботі, який засновано на ідеях соціального конструктивізму, про те, що життя й стосунки людей формуються в процесі соціальної взаємодії [8].

Положення нарративного підходу набули особливої популярності у 80 - тих роках ХХ століття. Одним з ініціаторів його застосування в психології став Дж. Брунер, який досліджував здатність людини описувати власне минуле у формі нарративу [3]. Спираючись на ідеї Дж. Брунера, австралієць Майкл Уайт та новозеландець Девід Епстон створили новий особливий напрямок – нарративну психотерапію [11]. Зауважимо, що перші спроби використання технік нарративного підходу здійснювалися М. Уайтом саме у соціальній сфері.

Наративний підхід набуває все більшої популярності у вітчизняній галузі соціогуманітарного знання. Серед вітчизняних науковців-психологів нарративний підхід представлено в роботах Т. Титаренко, Н. Чепелевої, О. Шиловської. Як новий напрямок у сфері соціальної роботи нарративний підхід розглядають А. Александрова, Н. Кабаченко, О. Бойко, Ю. Дем'яненко, Т. Семигіна та інші. Науковці наголошують на необхідності впровадження нарративного підходу у професійну підготовку фахівців соціальної роботи [6]. Дослідники описують можливості нарративної діагностики як методу дослідження в соціальній роботі, адже метод нарративу допомагає детально вивчити кожен окремий випадок, розглянути індивідуальні особливості особистості, глибинно проаналізувати її життєву історію [8; 10; 11]. Привертають увагу дослідження присвячені застосуванню нарративних технік у практиці взаємодії з клієнтами соціальної роботи. Александрова [9; 4;1].

У чому ж переваги нарративного підходу в соціальній сфері? У сучасних умовах робота фахівця соціальної сфери спрямована на розвиток здатності людини по новому подивитись на події свого життя. За своїм професійним призначенням соціальний працівник зосереджує зусилля на тому, аби допомогти клієнтові соціальної роботи проаналізувати свої проблеми та життєві труднощі, продемонструвати та обговорити ті аспекти взаємодії та поведінки, розширити позитивний досвід у розв'язанні проблем. Саме нарративний підхід дозволяє: